

Jaume de PUIG I OLIVER

NOTES SOBRE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS,
RAMON LLULL I EL LUL·LISME (1907-2015)

Sigles

- ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó
AST = *Analecta Sacra Tarraconensia*, 1927 ?
ATCA = *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 1982 ?
BAV = Biblioteca Apostolica Vaticana
BBC = *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, I-X.
BN = Biblioteca Nacional
BNP = Biblioteca Nacional de París
BUB = Biblioteca de la Universitat de Barcelona
CSIC = Consejo Superior de Investigaciones Científicas
DTC = *Dictionnaire de Théologie Catholique*, 1907-1960
EL = *Estudios Lulianos/Estudis Lul·lians/Studia Lulliana*, 1957
ER = *Estudis Romànics*, 1947 ?
EUC = *Estudis Universitaris Catalans*, I-XXII (1907-1936).
IEC = Institut d'Estudis Catalans
MFCG = *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft*
ORL = *Obres de Ramon Llull*, 1095-1950, XXI vols.
PAM = Publicacions de l'Abadia de Montserrat
RABLB = Real Academia de Buenas Letras de Barcelona / Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
ROL = *Raimundi Lulli Opera Latina*, Palma de Mallorca 1959-1967, *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, Brepols 1975 ?

Dividim el període estudiat en tres etapes: la primera abasta des de la fundació de l'IEC fins a la guerra civil d'Espanya (1936); la segona comprèn els anys 1947-1975, època de l'existència progressivament tolerada de l'IEC; la tercera comença amb la represa i la reorganització de l'IEC fins avui (1975-2016).

I

Quan l'IEC neix (1907), el lul·lisme erudit modern ja fa temps que és un moviment amb vitalitat pròpia consolidada. A Mallorca els lul·listes acaben d'emprendre una iniciativa que liquidarà anys de provatures aïllades i

vacil·lants: S'ha posat en marxa l'edició crítica de les obres escrites en català per Ramon Llull (ORL). Des del 1905 fins al 1950 apareixeran vint-i-un volums d'aquesta edició, la importància de la qual ha estat i és imponderable.

La primera generació de l'IEC, doncs, es troba amb el fet consumat que un dels seus objectius possibles ja és cobert per altri. Això explica, en part, el rumb que la institució naixent donarà als estudis lul·lians. Des del primer moment l'IEC se situa *in medias res* i dirigeix els seus interessos cap als aspectes crítics més insuficientment treballats entorn de l'obra lul·liana: establir una bibliografia fiable de les edicions dels textos de Llull, l'estudi del lul·lisme europeu, sobretot alemany —amb l'edició moguntina del s. XVIII—, i la catalogació dels manuscrits de Llull dispersats fora de la península ibèrica. Conscient que l'aventura del lul·lisme en època moderna s'ha saldat i es continua saldant fora de les fronteres hispanes, l'IEC establirà relacions amb els estudiosos estrangers del lul·lisme. Aquests quatre són els interessos lul·lians persistents que marcaran els objectius de l'IEC durant els seus primers anys.

Cal, però, assenyalar d'antuvi que l'IEC se sumà a la iniciativa editorial dels lul·listes mallorquins amb armes i bagatges. Tot just nat l'IEC, la comissió mallorquina editora dels textos catalans de Llull demanà ajuda per a la còpia del ms. del *Blanquerna* de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic, i l'IEC subvencionà el viatge de Mateu Obrador, pregant-lo al mateix temps que catalogués els altres manuscrits lul·lians escrits en català d'aquella biblioteca. Anant i tornant de Munic, Obrador va tenir temps de passar per la Biblioteca Ambrosiana de Milà per a conèixer-hi els mss. lul·lians en català, i assenyaladament el ms. del *Llibre de contemplació* acabat de copiar l'any 1280.¹

Les dues primeres generacions de l'Institut, a part de col·laborar en les publicacions específiques d'aquest, van donar vida als «Estudis Universitaris Catalans», que no fou només una revista erudita, sinó el projecte d'una universitat catalana viva enfront d'una universitat espanyola considerada caduca. Des de la càtedra d'història de la literatura catalana dels «EUC», els anys 1906-1910 Antoni Rubió i Lluch posà al dia els estudis lul·lians a Catalunya. La tasca havia estat imposada i al mateix facilitada per l'aparició en el volum XXIX de l'*Histoire littéraire de la France* de l'estudi començat per Maximilien-Paul-Émile Littré i acabat per Barthélemy Hauréau sobre la vida i les obres de Llull (1885, 386 pàgines). Bo i admès d'entrada que no tots els problemes relatius al personatge quedarien resolts, el mèrit de l'article es fonamentava en el domini de la bibliografia i en el coneixement dels fons manuscrits lul·lians de la BNP i de la Bayerische Staatsbibliothek. Citaven també ara i adés algun ms. de Venècia i d'alguna altra biblioteca de París, però era evi-

1. Signaven l'informe favorable a la subvenció A. Rubió i Lluch i Miquel dels S. Oliver: Cfr «Anuari» II (1908), 16-17, 30-32; III (1909-1910), 15-16. Les notes preses per Obrador a Munic i Milà foren extractades per Estanislau Aguiló i publicades a l'«Anuari» II (1908), 598-613.

dent que, a banda d'editar els inventaris antics d'obres lul·lianes del ms. lat. 15450, fol. 80 i 90, de la BNP, escrits l'un devers 1311, l'altre devers 1314, no pretenien oferir cap catàleg definitiu, i basaven l'anàlisi del pensament lul·lià en les obres impreses que van tenir a l'abast (313 títols), bo i sabent que moltes no eren autèntiques, ans eren simplement atribucions dels editors, dels autors materials dels manuscrits o dels bibliògrafs. Aquest estudi, conegut a Catalunya tot just a principis del segle XX, causà una impressió pregonna i hom va prendre nota acuradament de les novetats que aportava. La principal és que oferia un exemple de com s'ha d'estudiar críticament l'obra d'una personalitat complexa com la de Llull. Llavors d'això no n'hi havia cap precedent a Catalunya.

Així, el 1910 Rubió i Lluch oferia un *Resum*, esquema o programa pedagògic de les lliçons sobre Llull donades sobretot el 1906.² Aquest resum constitueix el primer elenc clar i ordenat de tots els problemes referents a la biobibliografia de Llull, doblat amb una «exposició sumària del seu opus científic» i una «exposició sumària del opus lulià vulgar», és a dir, un primer inventari dels ms. lul·lians escrits en català. Ara bé, la qüestió del catàleg dels mss. lul·lians quedava molt oberta, fins i tot limitant-la als mss. en català, perquè Littré i Hauréau havien demostrat a) que sense el recurs als mss. llatins no era possible explicar Llull, i b) que els mss. lul·lians constituïen una mena de pou sense fons.

Jordi Rubió i Balaguer, fill i deixeble de Rubió i Lluch, en els seus estudis crítics lul·lians mai no va deixar d'interessar-se en la qüestió dels textos manuscrits de Llull. A part de catalogar amb Massó i Torrents els primers que arribaven a la Biblioteca de Catalunya naixent, el 1910 ja s'interessava per uns fragments lul·lians continguts al ms. ACA Ripoll n. 129.³ El 1912, conseqüent amb els treballs del seu pare, proposava a l'IEC des de Hamburg la catalogació sistemàtica dels ms. lul·lians, inclosos els llatins, i s'oferia a emprendre la dels ms. llatins de Munic.⁴ La proposta de Rubió i Balaguer, intitulada *Sobre bibliografia lul·liana*, resumia la tasca feta anteriorment per Obrador sobre els mss. lul·lians en català de Munich, i propugnava d'anar a un catàleg sistemàtic de tots els mss. i impresos lul·lians de les biblioteques d'Europa. Bo i passant, afirmava que els mss. lul·lians de Roma ja havien estat catalogats per Ramon d'Alòs-Moner, que fou efectivament becat a Roma —a mitges per l'IEC i per la «Junta para ampliación de estudios»— entre 1910 i 1913.⁵ Malauradament el fruit del treball d'Alòs (fitxes d'un centenar de mss.

2. A. Rubió y Lluch, *Ramon Llull en els Estudis Universitaris Catalans*, dins «EUC» IV (1910), 282-298.

3. «EUC» IV (1910), 124-129.

4. «EUC» VI (1912), 378-383. Consta que hi passà dos mesos: «Anuari» VI (1913-1914), XXXIII-XXXIV.

5. «Anuari» III (1909-1910), 20-21; IV (1911-1912), XIII; V-I (1913-1914), X, XXXIII.

de la BAV [76], de la Casanatense [5], de la Corsiniana [2], de la del col·legi de Sant Isidor [15] i de la BN Vittorio Emmanuele [1], conservades a l'arxiu de l'IEC) restà inèdit. D'altres emprendrien més tard la mateixa tasca, ignorant els treballs de l'IEC.⁶ El mateix s'ha dir de la catalogació dels mss. lul·lians de Munic empresa per Rubió i Balaguer,⁷ malgrat els requeriments formals que Alòs i Rubió van fer a les autoritats sobre la conveniència d'establir d'una vegada la bibliografia lul·liana essencial —mss. i edicions— amb motiu de la celebració del VIe Centenari de la mort de Ramon Llull.

De fet, Alòs i Rubió van ser escoltats, almenys en part. Ells demanaven la creació d'una comissió d'estudis històrics sobre Llull i els mitjans necessaris per a publicar cinc volums d'«Estudis bio-bibliogràfics lulians».⁸ Si bé sembla que la comissió no es va formalitzar, perquè la dita comissió es podia reduir a ells dos, en canvi el número 1 de la sèrie d'estudis bibliogràfics lul·lians proposats va sortir l'any 1915, i era l'obra d'Adam Gottron, *L'edició maguntina de Ramon Llull: amb un apèndix bibliogràfic dels manuscrits i impresos lulians de Magúncia*, on, a part dels textos lul·lians de Magúncia, l'estudiós del lul·lisme alemany dels segles XVII i XVIII donava a conèixer la correspondència dels bollandistes amb l'editor moguntí de Llull, un dels pocs testimonis documentals d'aquella aventura, sens dubte tractada amb gran reserva per tothom que hi intervenia, a causa de les implicacions doctrinals, polítiques i econòmiques que hi havia en joc. També va sortir el número 2 de la sèrie: *Bibliografia de les impressions lul·lianes*, d'Elies Rogent i Estanislau Duran, amb un pròleg, índexs i algunes addicions de Ramon d'Alòs-Moner. Impulsada pel mateix Rubió i Lluch des dels «Estudis Universitaris Catalans», aquesta obra és el fruit més notable d'aquests primers anys de l'IEC en matèria de bibliografia lul·liana. Apareguda el 1927, vint anys després de la fundació de l'IEC i dotze d'ençà del VIe Centenari, l'obra, de més de quatre-centes pàgines, havia estat precedida per tres articles dels mateixos autors sobre les edicions lul·lianes de la BUB, publicats als «EUC» l'any 1912; immediatament després, el desembre del 1913, van prosseguir llur treball a les biblioteques mallorquines,⁹ i després, encara, a la Biblioteca Nacional de París.¹⁰

6. Cfr Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma*, Roma, Iglesia Nacional Española 1961.

7. El 1915 la feina era acabada, com diu el mateix Rubió: «Anuari» V (1913-1914), xxxiii. De tot plegat només foren publicades per J. Rubió unes notes sobre el contingut dels mss. lul·lians d'Innichen a l'«Anuari» V-II (1913-1914), 7-9, i uns anys més tard el catàleg complet dels mss. lul·lians d'aquesta biblioteca: *Los códices lulianos de la biblioteca de Innichen (Tirol)*, dins «Revista de Filología Española» IV (1917), 303-340, catàleg del qual es faria ressò el «BBC» IV (1917), 156-157, en una nota signada per Ramon d'Alòs.

8. «Anuari» V-I (1913-1914), xxxiv.

9. «Anuari» V-II (1913-1914), 5.

10. «Anuari» VI (1915-1920), viii.

Els números 3-5 programats per publicar tot seguit havien d'ésser el catàleg dels manuscrits lul-lians de Mallorca, encarregat a Estanislau Aguiló,¹¹ el catàleg dels còdexs lul-lians de Roma, fet per Alòs-Moner, i el catàleg dels manuscrits lul-lians de Munic, fet per Jordi Rubió. Cap d'aquests catàlegs no fou publicat. Mentrestant el 1914 s'havia declarat la primera guerra mundial i el 1923 es va produir el cop d'Estat de Primo de Rivera, anticatalà, antiestudis, etc. S'entén la parsimònia amb què l'IEC es va veure obligat a fer la viu-viu. És més difícil comprendre perquè el projecte de l'edició dels catàlegs de manuscrits lul-lians no fou represa, ni tan sols més tard, en temps de la «dictablanda» o en temps de la República. *Habent sua fata libelli*. Una primera explicació es podria trobar en el fet que la direcció de la Biblioteca de Catalunya i de les Biblioteques Populares, confiada a Jordi Rubió des del 1914, va acaparar la seva enèrgica capacitat de treball i el va apartar de la recerca. Però l'argument —simple excusa— no és pas tan consistent com això.

La idea dels catàlegs lul-lians havia estat seva. Perquè va fallar la contínuïtat de l'impuls inicial? No per disminució de l'interès, car l'any 1915 Rubió i Balaguer publicava *La Lògica del Gazzali posada en rims per Ramon Llull*,¹² i el mateix any, amb l'Alòs, redactava la memòria presentada per l'IEC al president de la Diputació i a l'alcalde de Barcelona sobre la celebració del sisè centenari de la mort de Ramon Llull,¹³ i en feia la crònica,¹⁴ consistent en dar raó dels treballs bibliogràfics sobre manuscrits i impresos en curs en aquells moments. L'any 1916 publicava al «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» *El Breviculum i les miniatures de la vida d'en Ramon Llull de la Biblioteca de Karlsruhe*,¹⁵ un altre dels camps d'estudi pendents —la iconografia lul-liana— assenyalats per Rubió en la memòria sobre el VI^è Centenari.¹⁶ L'Alòs incloïa en la crònica del VI^è Centenari de la mort de Llull, redactada per al volum VI de l'«Anuari», la notícia de la publicació del *Catàleg de les obres lul-lianes d'Oxford*, de J. M. Batista i Roca,¹⁷ catàleg que J. Rubió ja havia recensionat al «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya».¹⁸ Al davant, al darre-re o al costat d'altres estudiosos de Llull, Rubió omplia el «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» amb treballs bibliogràfics lul-lians: *El P. Jaume Custurer i els seus catàlegs lul-lians*,¹⁹ de Josep M. March. L'any 1925 sortiria el

11. Consta que hi treballava, per encàrrec de l'IEC, el 1915: «Anuari» V-I (1913-1914), xxxiv.

12. «Anuari» V-I (1913-1914), 311-354.

13. «Anuari» V-I (1913-1914), xxx-xxxiv.

14. «Anuari» V-II (1913-1914), 5-9.

15. «BBC» 3 (1916), 73-88

16. «Anuari» V-I (1913-1914), xxxiv.

17. Aparegut al «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» VIII (1916), 204-228.

18. «BBC» II (1915), 181; IV (1917), 150-152.

19. «BBC» 5 (1918-1919), 32-44.

darrer treball de Gottron publicat a Catalunya: *El Catàleg de la Biblioteca lul·liana del convent dels Franciscans de Mallorca*,²⁰ contingut al ms. II 438 de la Stadtbibliothek de Magúncia i redactat per Rafael Barceló, franciscà mallorquí (1648-1717), autor de diverses obres de tema lul·lià. De manera que no es pot dir que el fervor bibliogràfic lul·lià s'hagués atenuat en l'esperit del tàndem Rubió-Alòs. Potser sí que perjudicà la publicació dels catàlegs lul·lians la diversificació dels interessos bibliogràfics de Rubió i d'Alòs cap a l'estudi de la Biblioteca Capitular de Tortosa,²¹ i el personal de Rubió envers l'estudi de la *Crònica* de Desclot, la continuació en un segon volum dels *Documents per l'història de la Cultura catalana mieg-aval* del seu pare, deixant de banda la feina de la direcció de la BC i de les biblioteques populars i, també, la lentitud de les publicacions de l'IEC per motius polítics i pressupostaris.

A parer nostre, un altre fet, i aquest d'ordre metodològic, determinà la interrupció de la sèrie bibliogràfica lul·liana dissenyada el 1912. L'any 1921, el mateix Rubió esperonava Pere Bohigas, deixeble seu i doctorand a Madrid —pensionat per l'Ajuntament de Barcelona—, perquè catalogués els mss. d'autors catalans de la Biblioteca Nacional i d'altres biblioteques de Madrid. Acabat el doctorat i traslladant-se Bohigas a prosseguir estudis a l'École Pratique des Hautes Études de París, becat el primer any per la Universitat de Barcelona i el segon per Rafael Patxot, a indicació de Jordi Rubió, prosseguí la seva tasca d'inventariar mss. catalans a la BN de París i a les biblioteques de l'Arsenal, Mazarine i Sainte Geneviève. Per Pasqua del 1927 es traslladà dos mesos a Anglaterra a batre les biblioteques del British Museum, la Bodleiana i les dels col·legis d'Oxford i de Cambridge. Retornat a Catalunya, el dr. Pere Bohigas va escometre l'estudi dels fons mss. de la BUB, és a dir, els de la Desamortització. Es formava així, auspiciat per Patxot, el «Repertori de Manuscrits Catalans»,²² eina bàsica de recerca, una veritable base de dades *avant la lettre*. En aquest «repertori» —i mai potser no fou tan ben trobat el nom d'una cosa— hi confluïen les descripcions extenses dels mss. examinats per Bohigas o per altri, les notícies sobre mss. extretes d'estudis i treballs impresos de qualssevilla autors, inventaris de copistes, il·luminadors, donadors, compradors, possessors, índexs d'incipits de mss., de llur procedència, de mss. miniaturats i de mss. datats, amb taules d'obres d'autors catalans, sobre autors catalans o sobre Catalunya, i un altre índex cronològic de mss. del segle IX al XII —no acabat—. Si es tenen presents les fitxes redactades per Alòs-Moner dels mss. lul·lians de Roma —i probablement les de Rubió dels mss. muniquesos—, es veu d'una hora lluny que Bohigas renovava de dalt a baix la metodologia i la tècnica de l'estudi codicològic i l'exploració

20. «BBC» 6 (1920-1922), 146-224.

21. «Anuari» VI (1915-1920), IX, XV.

22. Cfr «EUC» XI (1926), 121-130; XII (1927), 411-457; XIII (1928), 530-535; XV (1930), 92-139; XVI (1931), 82-111, 213-310.

erudita dels manuscrits. Bohigas es mostrava familiaritzat amb la bibliografia erudita i la problemàtica sobre descripció de còdexs, i estudiava els manuscrits a partir d'uns coneixements de primer ordre sobre la història literària europea, la catalana inclosa. Era un pas endavant significatiu en relació amb les tècniques emprades fins aleshores per Massó, Alòs i Rubió. Estem convençuts que la iniciativa del «Repertori» i els resultats que va donar des del primer moment van inclinar Rubió a no precipitar-se a publicar el seu catàleg de Munic ni el de Roma de Ramon d'Alòs, bo i esperant que els treballs de Bohigas acabessin de donar una perspectiva i, sobretot, unes possibilitats consolidades d'anàlisi que ni ell ni l'Alòs ni ningú no havien pogut somniar quan inventariaven els fons romans i el de Munic per separat.²³ Si no hi hagués hagut un escrípol científic poderós, no veiem cap raó perquè Rubió, en un moment o altre, no hagués pogut emprendre la publicació del seu catàleg de mss. lul·lians i el de l'Alòs. Rubió, en efecte, no va tenir cap empatx de publicar al «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» dels anys vint i trenta el catàleg de mss. de la Biblioteca Episcopal de Vic²⁴ i el del fons de Sant Cugat de l'ACA,²⁵ treballs correctes i duts a terme per estudiosos que sabien el que tenien entre mans.

D'altra banda, causà un efecte semblant a l'aparició de l'estudi de Littré-Hauréau el que fou publicat sobre Llull a la segona part del volum novè del *Dictionnaire de Théologie Catholique*, cols. 1072-1141 (1926), obra d'Ephrem Longpré, en el qual l'autor es demostrava al corrent dels treballs de l'IEC sobre Llull i de la frondosa bibliografia lul·liana apareguda a Catalunya i en altres bandes fins en aquell moment. Ara bé, la prova del nou del que volem dir es troba en l'article *Ricerche lulliane* de Carmelo Ottaviano publicat als «Estudis Universitaris Catalans» del 1929,²⁶ on l'italià feia una crítica formal del catàleg dels mss. lul·lians de la Biblioteca Ambrosiana de Milà publicat a nom de Mateu Obrador al segon volum de l'«Anuari» de l'IEC. El que deia Ottaviano feia respecte: Obrador havia inventariat 22 mss. lul·lians d'una biblioteca que en té cinquanta-un. D'altra banda, Obrador atribuïa al ms. N 259 Sup. les obres lul·lianes molt menys nombroses i importants del ms. següent, N 260 Sup, i obviava les 48 obres de Llull contingudes al ms. N 259 Sup., que, a més a més, en contenia una de desconeguda. En el mateix article, Ottaviano anunciava que publicaria en un col·lecció dirigida per Étienne

23. La ressenya d'Alòs publicada a l'«Anuari» VIII (1927-1931), 526-527 sobre el «Repertori de Manuscrits Catalans» és explícitament elogiosa i esperançada.

24. Josep GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, dins «BBC» VI (1920-1922 [1925]), 50-97; VII (1923-1927 [1932]), 59-154; VIII (1928-1932 [1934]), 46-120.

25. Francesc X. MIQUEL ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la biblioteca del Monestir de Sant Cugat existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, dins «BBC» VIII 1928-1932 [1934]), 143-240.

26. «EUC» XIV (1929), 1-13.

Gilson un inventari cronològic de les obres de Llull, indicant data de composició, títol exacte, classificació per matèries, incipits, edicions més importants i les fons manuscrites. L'avís no podia ésser més clar: Calia anar amb molt de compte en la qüestió dels mss. lul·lians i en la metodologia de treball que s'hi aplicava. Rubió tenia notícies de primera mà de la satisfacció amb què l'IEC havia subvencionat i publicat el treball d'Obrador, un treball que al cap dels anys es demostrava precari i del tot insuficient. La bona publicitat que Longpré havia fet al DTC de les tasques lul·lianes de l'IEC constituïa un *monitum* per si s'havia de continuar amb resultats mediocres. La tasca de Rubió i Alòs en la catalogació de mss. lul·lians havia estat pionera, una simple operació de fressar els camins oberts per Littré i Hauréau quan havien esmentat els mss. muniquesos al costat dels de la BNP. A partir del «Repertori» de Bohigas era impensable editar responsablement un catàleg que, en una perspectiva de recerca rigorosa, hauria suscitat més interrogants que no n'hauria solventats. En fi, no deixa d'ésser simptomàtic que a partir del 1929 Rubió no edita cap més estudi lul·lià en publicacions de l'Institut.

D'altra banda, són significatives les seves *Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lul·lià*,²⁷ «Franciscàlia» (1928) 335-348, on Rubió esmentava des del bell començament l'article de Longpré al DTC, «una síntesi tan ben documentada com plena de novetat de la vida i obra de R. L». Al mateix temps, exposava amb claredat diàfana com s'havia de concebre el catàleg dels mss. lul·lians que ell tenia al cap i que no havia fet, és a dir, el catàleg de *tots* els mss. lul·lians: «Les divergències que molt sovint s'observen entre les còpies d'un mateix llibre lul·lià, tothom sap que de vegades tenen una significació més gran que no pas la d'ésser simples variants textuales. En certs casos les trobem en la data de l'*explicit*, d'on vénen les consegüents confusions en voler establir la cronologia de la producció lul·liana. De vegades descobrim dues redaccions d'un mateix text, ço que revela que l'original català fou posat en llatí per dues mans diferents. Altres cops entre el text llatí i el català hi ha variants importants, indicadores d'una intervenció de l'autor, més o menys directa, en la traducció. El catàleg general, doncs, dels manuscrits lul·lians hauria d'articular de tal manera els resultats de les investigacions realitzades en cada biblioteca, que ens permetés solucionar amb seguretat aquests problemes». En el mateix ordre de preocupacions s'arreglera el treball *Interrogacions sobre una vella versió llatina del «Llibre de contemplació (lat. Paris. 3.348 A)»*.²⁸

La qual cosa no significa que ni l'Institut, sempre subvencionat de forma aleatòria, ni Rubió personalment es desentenguessin de Llull, ben al contrari. L'Alòs-Moner continuà publicant en els volums de l'«Anuari» ressenyes deta-

27. «Franciscàlia» (1928), 335-348.

28. «Estudis Franciscans» XLVII (1935), 111-119.

llades del moviment bibliogràfic lul·lià, i per mor de la claretat organitzava els treballs en apartats diferents: Cursos i conferències, fonts bibliogràfiques i documentals, edició d'obres originals de Ramon Llull, traduccions, obra apòcrifa, vida de Ramon Llull, estudis sobre l'obra de Ramon Llull, història del lul·lisme i vària.²⁹ Sovint la ressenya és crítica i remarca mancances en les obres ressenyades o relacions entre obres independents. I potser és significatiu que els estudis lul·lians impulsats per l'IEC es publicuin als «Estudis Universitaris Catalans». Per començar les *Notes per al catàleg d'alguns còdexs lul·lians de les biblioteques de Palma de Mallorca*, de Mateu Obrador (†),³⁰ publicades com un homenatge i sobretot perquè «algun d'aquests manuscrits ja no figura avui a les col·leccions on N'Obrador els veié». En el mateix volum Salvador Galmés editava l'*Ars infusa* de Llull, obra que Ottaviano donava per perduda, existent, en canvi, en dos manuscrits.³¹ En un altre volum dels «EUC» Josep Tarré publicava el decret *Avendo Noi* del papa Benet XIV (1751), on donava instruccions al promotor de la fe sobre la qüestió del culte a Ramon Llull i la revisió de les seves obres.³² Tota aquesta primera època dels estudis lul·lians de l'IEC acaba amb els volums de la miscel·lània en honor d'Antoni Rubió i Lluch, on Manuel de Montoliu estudiava la persistència de l'element trobadoresc en el *Llibre de amic e amat* de Ramon Llull, molt transformat i dotat d'una intenció nova i un nou esperit;³³ Tomàs Carreras i Artau encetava l'estudi de la terminologia filosòfica lul·liana;³⁴ Antoni Pons donava a conèixer fra Mario de Passa, beguí, venecià, ermità, mestre en arts, frare lul·lista, figura ben representativa del lul·lisme del final del segle XV;³⁵ i Josep Sebastià Pons, el poeta d'Illa, hi estudiava des del punt de vista literari el *Plant de nostra dona santa Maria*.³⁶

Al final d'aquest període, just abans de la guerra civil, el P. Miquel Batllori obria el foc d'una campanya lul·liana —que l'acompanyaria tota la vida— amb el treball *Records de Llull i Vilanova a Itàlia. Part I: Per la història del lul·lisme als ducats de Ferrara i Mòdena*,³⁷ on donava notícia d'uns mss. lul·lians i pseudo lul·lians de Ferrara i Mòdena, que completava l'any sobre en *Relíquies manuscrites del lul·lisme italià*,³⁸ amb notícies de mss. lul·lians a Bèrgam, Florència, Gènova, Milà, Mòdena, Pàdua i Pésaro, i en *Al margen de un incunable luliano*,³⁹ estudi breu de l'edició veneciana de 1480 de l'*Ars Generalis ultima*. Si es té en

29. «Anuari» VII (1921-1926), 373-379; VIII (1928-1931), 525-542.

30. «EUC» XVII (1932), 166-183.

31. «EUC» XVII (1932), 291-301.

32. «EUC» XX (1935), 142-161.

33. «EUC» XXI (1936), 363-398.

34. «EUC» XXI (1936), 545-552.

35. «EUC» XXII (1936), 317-337.

36. «EUC» XXII (1936), 109-113.

37. «AST» 10 (1934), 11-25.

38. «AST» 11 (1935), 129-141 (= *Miscel·lània Finke d'història i cultura catalana*).

39. «Razón y Fe» 108 (1935), 443-450.

compte que Batllori havia estat alumne de Jordi Rubió a la UB, aquest interès per la identificació de mss. lul·lians no necessita explicacions. Més encara, ja de jove Batllori demostrà un afany imperiós perquè la qüestió de la bibliografia lul·liana tingués continuïtat, com ho exigien els requeriments de Rubió i Balaguer del moment del VIe Centenari; en una recensió aparentment anodina de *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull. Repertori bibliogràfic*, obra de Joan Avinyó,⁴⁰ Batllori estampava: «Es llàstima que l'autor ... no s'hagi animat a fer un catàleg bibliogràfic, si no definitiu, almenys tan complet com l'estat actual de les investigacions lul·lianes ho permetés, afegint a les aciençades recensions que fa de les diferents obres de R. L. la llista completa de tots els manuscrits coneguts, de totes les versions i dels estudis que de cada obra s'han fet, recollint així en un corpus de consulta l'enorme material bibliogràfic dispers çà i lla en un seguit de revistes i publicacions que difícilment poden abastar-se». Batllori era ben conscient que la «mar espaiosa dels estudis lul·lians» no es podia solcar còmodament si la bibliografia lul·liana no era rigorosament tinguda al dia en tots els seus aspectes, començant pel catàleg dels mss. de les obres de Llull. El 1936 publicava *Un lul·lista bolonyès del segle XVII: Luigi Sabatini*,⁴¹ preludi del que seria una de les seves aportacions majors a la història del lul·lisme, com es veurà més endavant.

Resta ara fer una referència al treball de Cramer von Bessel, *Une correspondance du XVIIIe siècle en marge de l'Editio Maguntina*.⁴² Hem parlat abans dels documents exhumats per Gottron referents a la matèria. Doncs vet aquí que en aquesta contribució es publicaven un grapat de documents anteriors als publicats per Gottron, en els quals es fa palès que la recerca de manuscrits lul·lians a Barcelona perquè servissin per a l'edició de Mainz ja era activa en temps de la Guerra de Successió.

Amb aquest nom es clou el primer període en què hem dividit el treball pel que fa a la col·laboració de lul·listes estrangers en les tasques de recerca lul·liana de l'IEC. Però no seríem justos si no recordàvem, encara que sigui retrospectivament, que Adam Gottron havia publicat l'any 1913 l'estudi *Ein lullistischer Lehrstuhl in Deutschland um 1600?*,⁴³ i publicaria més tard, el 1923 un altre estudi de la mateixa matèria, *Die mainzer «Lullistenschule» im 18. Jabrbundert*.⁴⁴ En aquells anys inicials, Gottron és l'investigador estranger més remarcable amb qui estableix contacte l'IEC. Val a dir que ja en el segon volum de l'«Anuari» (1908) fou publicat el *Contributo agli studi lulliani* de Pier Enea Guarnerio, de la Universitat de Pavia, edició i estudi de la *Doctrina dels infants*, text lul·lià catequètic mal conegut i diferent de la *Doctrina pueril*.⁴⁵

40. «AST» 11 (1935), 587-588.

41. «AST» 12 (1936), 191-216.

42. «EUC» XIX (1934), 263-269.

43. «EUC» VII (1913), 221-223.

44. «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia» 1 (1923), 227-242.

45. «Anuari» I (1908), 497-519.

II

Després de la guerra, fou difícil recompondre el desgavell que la victòria dels feixistes va ocasionar a l'IEC. Tot havia desaparegut: l'«Anuari», els «EUC» i, naturalment, els homes, els projectes i sobretot l'esperit que els informava. Molts membres de l'IEC van haver d'emprendre el camí de l'exili i el més eminent de tots, Pompeu Fabra, hi va morir sumit en la misèria. Alguns van anar tornant, amb comptagotes. D'altres es van quedar a Catalunya i van aconseguir salvar els mobles, amb els que s'hi anaven reincorporant, no sense esforç, sacrifici i abnegació.

Durant tot aquest període les iniciatives i una gran part dels fruits més brillants de l'estudi de Llull i el lul·lisme que es donaren a Catalunya van néixer i créixer fora de l'IEC. No deixava d'ésser paradoxal el fet que alguns d'aquests fruits eren obra de membres de l'IEC, que havien de treballar fora de l'IEC. Finalment, quan a partir del 1947 apareixen les primeres publicacions d'un IEC simplement tolerat, el que hi predominarà d'antuvi seran les recensions d'edicions d'obres lul·lianes i notícies de conferències sobre Ramon Llull.

Hem dit que l'IEC era simplement tolerat. De grat o per força, els catalans hem sabut convertir algunes situacions adverses en oportunitats. No sense entrebancs de tot ordre, l'IEC es renovà. L'any 1944 hi entrava Joaquim Carreras i Artau, que amb el seu germà Tomàs era autor d'una *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, ja enllestida abans d'esclatar la guerra civil. El primer volum havia aparegut el 1939 i el segon ca. 1947, encara que porti data de 1943, en una edició de la «Asociación para el progreso de las ciencias». Tomàs es va reservar l'estudi de Llull i Sibiuda, el del lul·lista protestant Johann Heinrich Alsted i el capítol sobre el lul·lisme contemporani. Joaquim va assumir la resta de l'obra, assenyaladament la història del lul·lisme, que és la primera menada amb el rigor científic i documental pertinent. La monografia sobre Ramon Llull del primer volum d'aquesta *Historia*, obra de Tomàs Carreras, va marcar època. Hi apareixia un catàleg, una cronologia i una geografia, tot molt ben garbellat, de les obres de Llull. Poc preocupats per les qüestions de tipus codicològic dels mss. lul·lians, els autors remetien en l'entrada de cada obra (243) als catàlegs de Littré-Hauréau, Longpré i Joan Avinyó,⁴⁶ i a la taula cronològica de les obres de Ramon Llull que havia proposat Carmelo Ottaviano.⁴⁷ Ressenyaven també les obres perdudes (12), les apòcrifes i atribuïdes (44). Amb aquesta base, es podia escometre l'estudi de la formació de l'*Ars* lul·liana i de la seva evolució en les diverses redaccions i aplicacions que en va fer Llull. Els resultats obtinguts per Tomàs

46. Cfr *Les obres autèntiques del Beat Ramon Llull. Repertori bibliogràfic*, Barcelona 1935, citat suara.

47. Cfr *L'Ars compendiosa de R. Lulle avec une étude sur la bibliographie et le fond ambrosien de Lulle*, París 1930, 31-95.

Carreras en l'estudi de la «genètica» del pensament lul·lià han estat la base de tots els estudis posteriors sobre el pensament filosòfic de Llull i la projecció irreversible de l'obra lul·liana més enllà del clos de la literatura estricta.

Per la seva banda Joaquim Carreras traçava una primera història del lul·lisme que, com a síntesi, encara no ha estat superada.⁴⁸ Des dels primers deixebles i col·laboradors de Llull, passant pels antilul·listes (Eimeric), les escoles lul·lianes, els lul·listes antiartístics com és ara Sibiuda, les influències lul·lianes en la filosofia europea del Renaixement i en l'Espanya dels Àustries, el lul·lisme europeu dels segles XVII i XVIII, l'aparició del lul·lisme crític (Custurer, Pascual), les polèmiques lul·lianes i el desvetllament modern del lul·lisme, la temàtica es desplegava amb una informació bibliogràfica bàsica de conjunt com no s'havia vist mai fins aleshores. Si no fos que els altres capítols sobre història de la filosofia hispànica van ésser escrits amb el mateix rigor i competència, l'obra dels germans Carreras i Artau hauria pogut passar com un monument a la història del pensament de Ramon Llull i a la història del lul·lisme. De fet, el gran mèrit de llur *Historia*, és que defuig la cotilla de la defensa de la *ciencia española*, impulsada a finals del segle XIX per Menéndez y Pelayo i Bonilla San Martín, i en comptes de parapetar-se en la trinxera d'un nacionalisme cultural espanyol defensiu —i a voltes ingènua-ment agressiu—, situen amb encert la filosofia hispànica medieval en el marc de les preocupacions vigents en la filosofia europea de l'època, constatant adés les concomitàncies, adés les divergències.

En realitat, l'obra dels germans Carreras traspuja per totes bandes l'esperit inicial de l'IEC i el projecte pràctic d'estudiar les realitats catalanes amb rigor científic i sense prejudicis. Pel que fa a Llull, l'obra és un punt d'arribada i serà en endavant el punt de partida indispensable, perquè era el primer estudi impregnat de tots els esforços anteriors, amb l'avantatge que els van saber amalgamar d'una manera sàvia i eficaç. Amb això quedava demostrat, i no és poca cosa, que Llull era un capítol ineludible de la història de la filosofia.

Bo i tractant dels germans Carreras i Artau, sobretot de Joaquim, cal tornar a reprendre els treballs sobre Llull del P. Miquel Batllori, que des del 1951 fou membre corresponent de l'IEC a Roma. El seu sojorn a Itàlia li va permetre de publicar ben aviat *El lulismo en Italia (ensayo de síntesis)*,⁴⁹ on, prosseguint l'obra dels Carreras i Artau, oferia dades noves sobre les estades de Llull a Itàlia. Sobre els mss. lul·lians que s'hi conserven, distingia agudament els autènticament italians, els que responen a l'interès que Llull va desvetllar entre els italians, dels que hi són importats tardanament. A propòsit del lul·lisme italià, el divideix en cinc períodes: 1316-1480, 1480-1563, 1563-1700, el segle XVIII i els segles XIX-XX. Aquesta sola divisió ja indi-

48. Ell mateix la va retocar més tard, el 1957, en *Ramon Llull. Obres essencials*, vol. I, que se cita més avall.

49. «Revista de filosofía» 2 (Madrid 1944), 253-313, 479-537.

ca la fecunditat del treball, que superava de molt el que havien aportat els germans Carreras.

Un altre fet decisiu produït fora de l'IEC és l'aparició l'any 1957 de la revista *Estudios lulianos*, després *Estudis lul·lians*, finalment *Studia lulliana*, creada i dirigida primer per S. Garcías Palou i posteriorment per Anthony Bonner. La revista apareixia a redós de la Maioricensis Schola Lullistica, que també es va encarregar a partir del 1959 del projecte d'edició de les obres llatines de Ramon Llull. Aquest projecte venia a ésser el complement de la magna obra de les ORL, iniciada per Obrador, continuada per Salvador Galmés i culminada el 1950. El veritable impulsor del projecte era Friedrich Stegmüller, que havia estat uns anys a Madrid, al CSIC, treballant en el *Repertorium Biblicum Medii Aevi*. El projecte es concretà en cinc volums de les ROL editats a Mallorca, però s'afollà sobtadament el 1967. Ja veurem més endavant com fou reprès, aquest cop fora de Mallorca, de la Península i del Mediterrani.

No per això l'IEC oblidava Llull. En el primer número de la revista «Estudis Romànics», apareguda el 1947 i en endavant proa dels treballs de la Secció Filològica, Salvador Galmés hi publicava el primer estudi crític lul·lià de la postguerra: *Ramon Llull no és l'autor del llibre «Benedicta tu in mulieribus»*.⁵⁰ Tres anys més tard, Joaquim Carreras i Artau publicava *El lul·lisme de Juan de Herrera, l'arquitecte de l'Escorial*.⁵¹ El discurs inaugural del curs 1951-1952, a càrrec d'A. M. Badia i Margarit, era un estudi sobre *Els orígens de la frase catalana*,⁵² on demostrava que Ramon Llull havia dut el català de la feixuguesa i la reiteració de la prosa anterior a la maduresa, elegància i lògica de la seva, que constitueix el cim de la primera volada clàssica de la llengua catalana. Aramon i Serra prengué el relleu de Ramon d'Alòs en el seguiment de la bibliografia lul·liana,⁵³ assenyalant els estudis, les edicions de textos i les traduccions d'obres lul·lianes que es publicaven.

Miquel Batllori prosseguí els estudis sobre el lul·lisme a Itàlia, iniciats el 1944,⁵⁴ i a la resta d'Europa,⁵⁵ ampliant les dades recollides per Joaquim Car-

50. «ER» 1 (1947-1948), 75-88.

51. «Miscel·lània Puig i Cadafalch: Recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Puig i Cadafalch per la Societat Catalana d'Estudis Històrics», vol. 1 (1947-1951), 41-60.

52. «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans» (1952), 43-54; i en tirada a part, Barcelona IEC 1952, 124 p.

53. Cfr *Publicacions lul·lianes*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics» 2 (1953), 90-92. Cal tenir en compte que Miquel Batllori publicaria una *Introducció bibliogràfica a los estudios lulianos*, Palma de Mallorca 1954, de 24 pàgines, que enllaçava amb els treballs bibliogràfics anteriors de l'IEC.

54. *El lulismo en Italia (Ensayo de síntesis)*, dins «Revista de Filosofía» II (1944), 255-313, 481-537.

55. *Le lullisme de la Renaissance et du Baroque*, «Actes du XIe Congrès International de Philosophie. Histoire de la Philosophie moderne et contemporaine», Amsterdam-Lovaina

reras i Artau, al mateix temps que es dedicava a estudis crítics sobre la biografia de Llull i n'editava la *Vita coetània*,⁵⁶ amb notes copioses.⁵⁷ Joaquim Carreras donava compte de les publicacions d'Anton Philip Brück sobre el lul·lisme alemany del segle XVIII,⁵⁸ dels treballs del P. Platzcek,⁵⁹ i de Frances A. Yates, Helmut Hatzfeld i Pring-Mill,⁶⁰ els millors estudiosos estrangers del lul·lisme durant aquests anys.

Ara potser és el moment d'indicar que tres membres conspicus de l'IEC, Jordi Rubió i Balaguer, Joaquim Carreras i Artau i Miquel Batllori, i un que ho hauria pogut/degut ésser, Martí de Riquer, van constituir la comissió assessora de l'edició dels dos volums *Ramon Llull. Obres essencials*, que van sortir el primer l'any 1957, pagat per Rossend Riera i Sala, i el segon l'any 1960, pagat per Domènec Valls i Taberner. A falta d'edicions noves, eren republicades i anotades un conjunt d'obres lul·lianes de l'edició mallorquina de les ORL: *Blanquerna, Libre d'Amic e Amat, Libre de Meravelles, Libre qui és de l'orde de cavalleria, Arbre de ciència, Libre del Gentil e los tres savis, Libre de Santa Maria, Los cent noms de Déu, Hores de nostra Dona Sancta Maria, Plant de la Verge, Cant de Ramon, Lo Descombort, Lo concili* (vol. I), *Arbre de filosofia d'Amor, Libre de contemplació en Déu* i *Del naixement de Jesús infant*, traducció del llatí de Llorenç Ribet, revisada i anotada per M. Batllori. Joaquim Carreras i Artau hi publicava una *Introducció biogràfica* (19-29), *El lul·lisme* (69-84), i hi feia inserir *L'obra i el pensament de R. Llull* (55-68), text pòstum de Tomàs Carreras i

1953, 7-12; *El lul·lisme del primer Renaixement*, «Ponencias del IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (23 de septiembre a 2 de octubre de 1955) celebrado en Palma de Mallorca», Barcelona 1970, 311-321; *El gran cardenal d'Espanya i el lul·lista antilul·lià Fernando de Córdoba*, dins «Estudios Lulianos» 2 (1958), 313-31; *Los jesuitas y la combinatoria luliana*, dins «V Convegno internazionale di studi umanistici (Oberhofen 1960)», Pàdua, Cedam 1960, 217-220, i dins «Cultura e finanze. Studi sulla storia dei gesuiti da s. Ignazio al Vaticano II», Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1983, 212-217; *Pourqui les manuscrits lulliens de Munich ne se trouvent pas à la Vaticane*, dins «Mélanges Eugène Tisserant», vol. VI, Città del Vaticano 1964, 121-128; *Giovanni Pico e il lullismo italiano del Quattrocento*, dins *L'opera e il pensiero di Giovanni Pico della Mirandola. Convegno internazionale (Mirandola: 15-18 settembre 1963)*, vol. II, Florència 1965, 7-16; *Lul·lisme i antilul·lisme entre els segles XVII i XVIII*, dins «Estudios Lulianos» 11 (1967), 5-19; *Sur le lulisme en France au XVe siècle*, «Colloque International de Tours (XIV stage). L'Humanisme français au début de la Renaissance (De Pétrarque à Descartes)», Paris, Vrin 1973, 117-126.

56. *Ramon Llull en el món del seu temps*, Barcelona 1960 (Episodis de la història 79), 60 p.; *Certes i dubtes en la biografia de Ramon Llull*, dins «Estudios Lulianos» 4 (1960), 317-320; la *Vita coetània* encapçala el volum *Ramon Llull. Obres essencials*, vol. I, Barcelona, Editorial Selecta 1957, 31-54.

57. Batllori va escriure també el *Prólogo general* del volum *Raimundo Lulio. Obras literarias*, Madrid, BAC 1948, p. xvii-xix, on també posava una introducció a l'edició de la traducció al castellà del *Llibre de la orden de caballería*, feta per Ramon de Luanco i publicada per la RABL B el 1901.

58. «ER» 2 (1949-1950), 296-297.

59. «ER» 3 (1951-1952), 313-317.

60. «ER» 5/2 (1955-1956) 260-266.

Artau, mort a Barcelona el 1954. Jordi Rubió va escriure per al primer volum *L'expressió literària en l'obra lul·liana* (85-110). En apèndix A. M. Badia Margarit i Francesc de B. Moll van publicar *La llengua de Ramon Llull*, (1299-1358), l'estudi més sistemàtic i detallat que mai s'ha publicat sobre la matèria; Miquel Batllori publicava les seves *Orientacions bibliogràfiques sobre Ramon Llull i el lul·lisme* (1359-1376); i Josep Romeu i Figueras un *Glossari de mots* (1377-1396). Ultra els ja esmentats, hi van fer estudis introductoris i van posar notes als diversos textos publicats Pere Bohigas, Andreu Caimari, Antoni Comas, S. Garcias Palou, Joan Pons i Marquès, Antoni Sancho i Miquel Arbona. Per a un gran nombre d'estudiants, professors i lectors *tout court* dels anys foscos del franquisme aquests dos volums foren el primer accés a la lectura de Llull i al coneixement sòlid del seu pensament i de la seva significació nacional. I per a aquelles generacions representaren, a més, l'ocasió de prendre contacte viu amb els qui havien sobreviscut dels primers equips de l'IEC.

Dels pocs estudis lul·lians publicats aleshores a «Estudis Romànics»,⁶¹ cal remarcar dos treballs de Friedrich Stegmüller. El primer és *Raimundiana Americana*, catàleg de 10 mss. lul·lians dels segles XIV-XV conservats en biblioteques dels EEUU.⁶² Aquest és un capítol nou de les recerques lul·lianes, tot just encetat per Stegmüller i, per ara i tant, poc desenvolupat. El segon article és *Eine neue Handschrift der «Taula general» von Ramon Llull*,⁶³ que resulta ésser un dels mss. descrits en el primer treball, el ms. catalan 12 de la Houghton Library (Harvard College Library), de Cambridge (Massachusetts). També obria noves perspectives el treball de Ramon Sugranyes de Franch, *Ramon Llull i l'islam*,⁶⁴ on, a propòsit de Llull, revisava la tesi d'Américo Castro de la *vividura* històrica d'arrel semítica comuna de tots els pobles d'Espanya. Cap al final del període apareixia una altra obra que marcava època en l'estudi de la història del lul·lisme, *Raimund Llull and Lullism in fourteenth-century France*, de J. N. Hillgarth,⁶⁵ bàsic per a entendre el lul·lisme i l'anti-

61. Frank PIERCE, «*Blanquerna*» and «*The Pilgrims Progress*» compared, «ER» 3 (1951-1952), 89-98; Rita FALKE, *Die Staatsidee bei Ramon Llull*, «ER» 5/1 (1955-1956), 77-93; Gerold HILTY, *Oratio reflexa en català*, «ER» 8 (1961), 185-187; Miquel DOLÇ, *El sentiment de la natura en l'obra rimada de Ramon Llull*, «ER» 9 (1961), 15-27; Robert D. F. PRING-MILL, *Entorn de la unitat del «Llibre d'Amich e Amat»*, «ER» 10 (1962-1967), 33-61; Miquel DOLÇ, *Ocells i arbres en el «Llibre d'Amich e Amat»*, «ER» 10 (1962-1967), 63-71; Rosalia GUILLEUMAS, *Notes sobre la tradició manuscrita i impresa del «Llibre d'Amich e Amat»*, «ER» 10 (1962-1967), 73-83; A. M. BADIA I MARGARIT, *Notes per a una caracterització lingüística dels manuscrits del «Llibre de Contemplació»*. *Contribució a l'estudi de la llengua de Ramon Llull*, «ER» 10 (1962-1967), 99-129; Joan VERNET I GINÉS, *Observacions sobre el llibre «Oracions de Ramon»*; Gret SCHIB, *Notes sobre les traduccions franceses de Ramon Llull*, «ER» 13 (1963-1968), 269-274.

62. «ER» 9 (1961), 29-48.

63. «ER» 10 (1962-1967), 91-97.

64. «ER» 19 (1962-1967), 17-31.

65. Immediatament recensionat per Batllori a *Bulletin of Hispanic Studies* 51 (1974), 311-318.

lul·lisme universitari francès i llurs connexions amb els lul·lismes de la Corona d'Aragó.

En conjunt, si hom té present la totalitat de la bibliografia lul·liana del període publicada al món, i la qualitat dels treballs dels lul·listes forans, cal admetre que la participació de l'IEC en el moviment del període és de grau menor. Som lluny de l'arrencada i dels projectes, tanmateix no sempre coronats, dels primers anys del segle XX. La iniciativa mallorquina de les ORL, iniciada efectivament el 1906 i acabada el 1950, i l'inici també a Mallorca de les ROL (1959-1967), deixava l'IEC en posició secundària. És veritat que molts membres de l'IEC van publicar treballs a *Estudios Lulianos* i textos lul·lians a la col·lecció *Els Nostres Clàssics* i en altres bandes. El que li passa a l'IEC d'aquells anys és que no té, perquè no pot tenir, ni un sol projecte lul·lià interessant, fora d'un seguiment erràtic de la bibliografia lul·liana i de la publicació d'articles que contribueixen a fer conèixer millor l'obra de Llull i el lul·lisme en aspectes singulars, concrets i de detall, enriquint el que ja se sabia, obra d'universitaris benemèrits que treballaven correctament, sense que cap d'ells hagués pensat mai a embrancar-se en iniciatives lul·lianes d'envergadura. El fet que una empresa com les ROL pogués passar per ull a l'IEC, o, dit d'una altra manera, que els impulsors de les ROL no acudissin a l'IEC per tal de donar forma al projecte, és significatiu de la precarietat de mitjans humans i econòmics que presentava l'IEC d'aquells anys.

Però els estudis dels gran lul·listes estrangers que apareixen en el període —Yates, Pring-Mill, Platzeck, Hillgarth— i la intervenció de Stegmüller en l'edició de l'obra llatina de Llull són fenòmens de primera importància, que faran donar un tomb a la situació.

III

El 1975 la situació político-administrativa de l'IEC es va estabilitzar d'una forma que avui és forçós considerar precària i que tanmateix representava un avenç respecte de la situació anterior. Com a conseqüència d'aquest fet i de la irrupció de les forces que van plasmar la Transició política del franquisme a la democràcia, l'IEC va encarar una etapa nova, caracteritzada a parer nostre per dues notes: Se sentia la necessitat difusa d'entroncar amb els equips del primer IEC, amb llur competència i capacitat de treball, amb l'encert que van tenir de donar-se programes ambiciosos, encara que molts d'ells només es van realitzar en part, o quedaren estroncats pel resultat de la guerra civil, o mai no es van dur a terme purament i simple. Al costat d'aquest sentiment, hi havia la convicció que s'obria una etapa de vida llarga per a l'IEC, amb la possibilitat de pensar en programes a llarg termini i de disposar dels recursos necessaris per a dur-los a terme. En aquest aspecte, l'IEC tenia una sintonia moral perfecta amb el conjunt de la societat. Una altra cosa és que en el pla

social i polític les coses van anar molt depressa i, en canvi, la renovació dins l'IEC fou més lenta.

Als inicis d'aquest període, hi ha tres fets, dos esdevinguts fora del marc i de les activitats de l'IEC, que tindran una influència decisiva per tot l'avenir.

El primer és la represa de les ROL. Stegmüller, efectivament, després de la fallida mallorquina, va convèncer els editors del *Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis* (Brepols) de publicar els volums de l'obra llatina de Lull que elaboraria el Raimundus Lullus Institut de Freiburg im Breisgau (Alemanya). Així, el 1978 va aparèixer el primer i a hores d'ara l'edició ha arribat al volum trenta-set. No cal ponderar tot el que ha representat aquesta empresa. Finalment són els alemanys els qui gestionen i coronen l'edició de les obres de Lull iniciada per Salzinger a Magúncia. Finalment hi ha un centre universitari on s'ha aplegat microfilm de tots els mss. lul·lians coneguts. Finalment hom disposarà del corpus textual indispensable per a estudiar Lull amb solvència. La part poc simpàtica de tot plegat és la nul·la participació de cap institució catalana en el projecte, per bé que darrerament i a títol individual sí que hi han treballat catalans.

El segon fet és l'aparició l'any 1982 d'*Els manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans. Apèndix: Inventari d'obres lul·lianes en català*, seguida el 1986 de la segona part, *Volums amb textos llatins*,⁶⁶ obra de Josep Perarnau i Espelt. Amb aquesta obra arribava finalment a bon port una de les tasques que el primer IEC s'havia donat com a prioritària i a la qual va dedicar esforços i diners. Josep Perarnau, des del seu lloc de professor a la naixent Facultat de Teologia de Catalunya, representava amb tota consciència el programa de Rubió i el duia a terme amb un sentit de la professionalitat i de l'escrúpol científic que a Catalunya no s'havia pogut observar encara en matèria de descripció de manuscrits, a desgrat dels bons paleògrafs i codicòlegs que el país ha tingut. De la qualitat del treball

66. Barcelona, Facultat de Teologia de Barcelona 1982-1986 (Studia, Textus, Subsidia, n. 3-4). Havien precedit aquesta obra altres contribucions de Perarnau al catàleg de mss. lul·lians: *Un manuscrit lul·lià no identificat: Vic, Muesu Episcopal 35*, dins «AST» 46 (1973), 71-82; *Los manuscritos lullianos en las bibliotecas Casanatense y Angélica*, dins «Anthologica Annua» 21 (1974), 185-248; *Un altre testimoni del lul·lisme castellà medieval. Vat. Ross. 990*, dins «Randa» 10 (1980), 71-79; *Cuatro manuscritos medievales del lulismo galaico-portugués*, dins «Anthologica Annua» 28-29 (1981-1982), 531-552. I seguirien encara: *El ms. lul·lià de Trento, Biblioteca Comunale 116/27/W*, dins «Studia lullistica: Miscellanea in honorem Sebastiani Garcias Palou», Palma 1989, 55-56; *El manuscrit lul·lià «princeps»: el del Libre de contemplació en Déu de Milà*, dins «Studia lullistica et philologica. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom», Palma 1990, 53-60; *Entorn d'una afirmació d'A. Bonner relativa al ms. de Milà, Ambrosiana O 87 Sup.*, dins «Studia lulliana» 31 (1991), 67-72; *El volum manuscrit lul·lià de la Biblioteca Apostolica Vaticana: Ottob. lat. 396*, dins «ATCA» 16 (1997), 393-398; *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París l'establiment d'escoles de llengües (Clarmont-Ferrand, BMI, ms. 96)*, dins «ATCA» 21 (2002), 123-218.

de Perarnau n'és prova el fet que la Bayerische Staatsbibliothek ha adoptat els dos volums com a catàleg propi dels mss. hispans, malgrat el fet de no ésser escrits en tudesc. Al nostre país el catàleg de Perarnau ha influït positivament, donades les múltiples possibilitats que obria per a l'estudi dels manuscrits lul·lians, i aquest no és pas el seu mèrit menor.

Aquell mateix any 1982 —i és el tercer fet— sortia el primer número de l'anuari «Arxiu de Textos Catalans Antics», editat primer per la Fundació Jaume Bofill (vols. I-III), després per la Fundació referida i l'IEC (vols. 4-5) i finalment per l'IEC i la Facultat de Teologia de Catalunya (vols. 6 i següents), sempre sota la direcció del mateix Josep Perarnau, que el 1990 entraria a la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC. L'anuari ideat per Perarnau —cada número omplert del 75% en amunt per ell mateix— entroncava amb la voluntat de les primeres generacions de l'IEC en sentits diversos. D'antuvi oferia un seguiment de la bibliografia que es produeix arreu, escrita en caràcters llatins, sobre textos i obres d'autors catalans de qualsevol matèria i d'autors forans que hagin escrit sobre Catalunya, amb el límit situat al 31 de desembre de l'any 1800, és a dir, des dels inicis més reculats fins a l'acabament del segle XVIII. A més, l'anuari es proposava potenciar l'edició de textos d'autors catalans en llatí i d'autors que hagin escrit sobre aspectes de la vida catalana en la llengua que sigui. Fins avui l'anuari ha publicat 23.411 resums o «notícies bibliogràfiques», a part d'un número voluminós de recensions. No cal dir, doncs, que l'estudiós de Llull i el lul·lisme ha disposat periòdicament d'una informació bibliogràfica lul·liana, si no exhaustiva, molt ampla. D'altra banda l'anuari es proposava estudiar un sector de la producció literària catalana, l'escrit en llatí, que, per causes que ara seria enutjós de ponderar, no té pas el vent a la cua. La tasca de posar a mans del públic estudiós edicions crítiques dels autors catalans dits genèricament antics entrava plenament dins les perspectives del primer IEC i amb «ATCA» es normalitzava aquest tipus de recerca a la casa. Dins aquest segon programa, Perarnau ha treballat a fons diversos textos catalans inèdits de Llull: la *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels*,⁶⁷ *Lo sisè seny lo qual apel·lam affatus*,⁶⁸ La «*Disputacio de cinc savis*» de Ramon Llull,⁶⁹ *Entorn d'un paràgraf del «Llibre de definicions» lul·lianes*,⁷⁰ *El «Llibre contra Anticrist» de Ramon Llull*,⁷¹ *El «Llibre contra Anticrist» i la Butlla de Joan XXI a favor de Miramar*,⁷² *La «Quaestio de congruo» és de Ramon Llull?*,⁷³ *Ramon Llull i el «Llibre del gentil i els*

67. «ATCA» 1 (1982), 9-46.

68. «ATCA» 2 (1983), 23-121. En apèndix és transcrit el text d'una altra obra lul·liana, *De locutione angelorum*.

69. «ATCA» 5 (1986), 7-229.

70. «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia» 2 (1988), 197-199.

71. «ATCA» 9 (1990), 7-182.

72. «ATCA» 9 (1990), 233-239.

73. «ATCA» 21 (2002), 652-658.

tres savis»,⁷⁴ *Troballa d'un full amb text llatí d'un capítol del «Llibre de contemplació» de Llull per a la Moguntina?*⁷⁵

Recentment, l'any 1971, Hillgarth havia insistit en la necessitat d'emprendre estudis sobre els mss. lul·lians, de manera que, partint dels més antics, es poguessin observar les línies de transmissió i d'influència de les idees lul·lianes. En les *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*,⁷⁶ Josep Perarnau ampliava les dades establertes per Hillgarth a propòsit del lul·lisme dels segles XIV i XV i suggeria que, a més de París, també els altres punts on Ramon Llull havia volgut concentrar sèries completes de la seva obra havien estat centres fecunds de difusió de les idees lul·lianes. Si a París hom treballava en un esforç de síntesi, Gènova es mostrava preocupada per la lògica i els mecanismes de l'*ars* lul·liana, i Mallorca, amb el seu cap de pont a València, treballava en una direcció pastoral i catequètica. En segon lloc, Perarnau demostrava que, a diferència del que s'esdevenia a París i a Gènova, el lul·lisme de les terres catalanes de mitjan segle XIV es vinculava a moviments espirituals, com el primer lul·lisme valencià. Ultra això, l'estudi dels manuscrits muniquesos permetia saber que en el pas del segle XIV al XV el lul·lisme és estès per tot Europa, des de Portugal fins a Dantzig, i es manifesta creatiu en tots els seus nuclis; l'estada de l'emperador Segimon a Perpinyà per les vistes amb Benet XIII i Ferran I la tardor del 1415 és una nova via de penetració del lul·lisme a l'imperi, directament des de Catalunya; Bolonya i Pàdua són centres lul·lians el primer terç del segle XV; el magisteri de Joan Bulons a Pàdua el 1433 respon a l'interès d'alguns cercles universitaris paduans pel lul·lisme en tant que artifici lògic; hi ha un lul·lisme bavarès del segle XV vinculat a la línia de Gènova i Pàdua, més que a la línia de Nicolau de Cusa. Tantes novetats obrien nous interrogants que només es podien contestar prosseguint l'estudi dels manuscrits lul·lians a una escala programàtica exhaustiva. Esperonat per Perarnau, Francesco Santi publicava *Osservazioni sul manoscritto 1001 della biblioteca Riccardiana di Firenze, per la storia del lullismo nelle regioni meridionali dell'Impero nel secolo XIV*,⁷⁷ on demostrava que hi ha una història trescentista del lul·lisme als confins meridionals de l'Imperi i que un dels centres en fou el monestir de San Girolamo della Cervara, caracteritzat pels ideals franciscans, amb els quals semblen relacionats els lul·listes genovesos, en connexió amb Milà, Parma i Pàdua.

Entre els manuscrits muniquesos apareixen textos on una qüestió tan crucial en l'obra de Llull com la demostració racional de les veritats de fe és plantejada d'acord amb el mètode clàssic de la disputa escolàstica universitària. Que en el pas del segle XIV al XV, i segurament gravitant entorn de l'escola

74. «ATCA» 27 (2008), 435-440.

75. «ATCA» 28 (2009), 615-622.

76. «ATCA» 2 (1983), 123-169.

77. «ATCA» 5 (1986), 231-267.

lul·liana de Barcelona, hi hagué la preocupació de reintegrar el lul·lisme dins una certa normalitat, acceptant per això els sacrificis convenients, ho va confirmar la publicació per part de Perarnau de *Política, lul·lisme i Cisma d'Occident. La campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima els anys 1415-1432*,⁷⁸ on són editats deu escrits que es refereixen formalment a la polèmica entorn de la Immaculada Concepció de Maria, amb la particularitat que l'autor —un lul·lista barceloní— intenta homologar un punt de doctrina lul·liana —la Puríssima Concepció de Maria— esforçant-se a fer-la acceptable per als teòlegs de les altres escoles.

Un altre camp d'estudi obert per Perarnau ha estat el del lul·lisme castellà medieval, amb treballs com és ara *El diàleg entre religions en el lul·lisme castellà medieval*,⁷⁹ *La traducció castellana medieval del «Llibre de meravelles»*,⁸⁰ *Dos textos breus de Salamanca, Biblioteca Universitaria, ms. 2311*,⁸¹ *El lul·lisme de Mallorca a Castella a través de València, Edició de l'«Art abreuçada de confessió»*.⁸² A part d'aclarir qüestions de detall en les quals ara no podem entrar, Perarnau demostrava que el primer lul·lisme valencià depenia del mallorquí i que aquest se situava en continuïtat amb les obres i preocupacions de Lluïl manifestades durant la seva darrera estada a Mallorca els anys 1312-1313. Ramon s'havia distanciat dels espirituals ja a Nàpols el 1294, i, un cop mort Lluïl, es dibuixava a Mallorca un corrent lul·lista normalitzador, partidari de dissimular els aspectes que podien semblar més molestos i anticonvencionals del lul·lisme. En canvi, a partir del 1317, a València se segueix el camí contraposat, i durant tot el segle XIV el lul·lisme valencià estarà empeltat d'arnaldisme i d'espiritualisme, i aquest és el corrent que passarà a Castella. Per això Perarnau urgia perquè s'estudiés fins a quin punt el lul·lisme reformista es va estendre per tot Castella durant l'època del Renaixement. Pel que fa al lul·lisme medieval, aquests resultats han estat completats amb les *Indicacions esparses sobre el lul·lisme a Itàlia abans de 1450*,⁸³ i *Noves notícies sobre Ramon Llull i el lul·lisme a Alemanya, segles XIII-XIV*.⁸⁴ La conclusió de tot plegat és que els treballs de Perarnau han fet donar un tomb qualitatiu a la imatge que des de Joaquim Carreras Artau es tenia del lul·lisme medieval, amb una adquisició definitiva: el lul·lisme és actiu des de la mort de Ramon Llull, és policèntric i capaç de connectar amb altres corrents doctrinals.⁸⁵

78. «ATCA» 3 (1964), 59-191.

79. «EL» 22 (1978), 341-359, i «Actas del II Congreso internacional de lulismo (Miramar, 19-24 octubre 1976)», vol 1, Palma 1979, 241-259.

80. «ATCA» 4 (1985), 7-60.

81. «ATCA» 4 (1985), 427-432.

82. «ATCA» 4 (1985), 61-172.

83. «ATCA» 5 (1986), 296-302.

84. «ATCA» 26 (2007), 637-649.

85. Els treballs de Perarnau sobre els mss. muniquesos i els estudis relacionats amb Llull i el lul·lisme dels cinc primers volums d'«ATCA» no van passar desapercebuts: Cf. Francesc J.

A part d'un grup de treballs de Perarnau sobre qüestions que se'n podrien dir de detall sobre Llull i el lul·lisme,⁸⁶ un altre camp de batalla seu ha estat la debel·lació de la condemna lul·liana d'Eimeric. Des del primer número, Eimeric fou present a l'anuari que dirigia Perarnau,⁸⁷ i des del segon començaren a publicar-s'hi treballs sobre Eimeric i el lul·lisme.⁸⁸ La qüestió fou abor-

FORTUNY, *Vers una revisió de la història del lul·lisme*, «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia» 2 (1988), 200-206.

86. *Sobre mestre Antoni Sedacer i l'ambient de l'Escola lul·liana de Barcelona*, «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos y Protocolos» 7 (1979), 133-153; *Sobre una nova font de notícies de Miramar*, «Estudios Lulianos» 23 (1979), 69-72; *Entorn de l'Ars No(ta)toria de Ramon Llull? Una qüestió de mètode*, dins «Revista Catalana de Teologia» 5 (1980), 223-227; *Ramon Llull, escriptor, filòsof, místic, missioner*, dins J. M. BALLARÍN, J. M. AINAUD DE LASARTE i Marià BUSQUETS (dirs.) *La nostra gent: història de Catalunya*, vol. 1, (*Les arrels*), Barcelona 1988, 152-163; *Introduzione*, dins Raimondo LULLO, *Il libro dell'Amico e dell'Amato: dialoghi mistici*, trad. Adelaide Baracco, Roma 1991 i 1996; *Les butlles de Sixt IV desviant d'una projectada escola lul·liana del Puig de Randa l'herència de Joan de Tagamanent (ca. 1480)*, i *Quatre nous documents papals sobre l'herència de Joan de Tagamanent desviada de l'escola lul·liana del Puig de Randa*, dins «ATCA» 16 (1997), 393-398 i 399-404; *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París l'establiment d'escoles de llengües*, dins «ATCA» 21 (2002), 23-218; *Consideracions sobre el tema 'missió i croada' en Ramon Llull: a propòsit de publicacions recents*, dins «ATCA» 22 (2003), 561-578; *Le edizione dei testi degli autori catalani Arnau de Vilanova, Ramon Llull, Nicolau Eimeric, Francesc Eiximenis*, dins Jacqueline HAMESSE (ed.), «Bilan et perspectives des études médiévales, 1993-1998. Euroconférence (Barcelone 8-12 juin 1999). Actes du IIe Congrès européen d'Études Médiévales», Turnhout, Brepols 2004 (Textes et études du moyen âge), 429-433; *Ramon Llull i la seva teologia de la Immaculada Concepció. Presentació de Jordi Gayà Estelrich*, Palma, Centre d'Estudis Teològics de Mallorca 2005 (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, n. 39); *Bonifazio VIII fra Raimondo Lullo e Arnaldo da Villanova*, dins «Bonifazio VIII, ideologia e azione política. Atti del convegno organizzato nell'ambito delle celebrazioni per il VII centenario della morte (Città del Vaticano-Roma 26-28 aprile 2004)», Roma, Istituto storico italiano per il Medio Evo 2006, 423-432; *Ramon Llull i la seva teologia de la Immaculada Concepció (versió definitiva)*, dins «ATCA» 25 (2006), 193-228; *Certes, hipòtesis i preguntes entron el tema 'conversió i croada' en Ramon Llull: 'croada militar' o 'croada gramatical'?*, dins «ATCA» 25 (2006), 479-506; *Trobada d'un full amb text llatí d'un capítol del Llibre de Contemplació de Llull per a la Moguntina?*, dins «ATCA» 28 (2009), 615-622.

87. Cfr Josep PERARNAU, *El «Tractatus brevis super iurisdictione inquisitorum contra infideles fidem catholicam agitantes» de Nicolau Eimeric*. Edició i estudi, «ATCA» 1 (1982), 79-126; *El testament de Guillem Marrell, parent de Nicolau Eimeric*, ib. 263-268; Jaume DE PUIG, *Sobre la datació dels darrers escrits de Nicolau Eimeric*, «ATCA» 4 (1985), 433-435; *Descultació d'un manuscrit de l'Art lul·liana a Barcelona el 1396*, «ATCA» 17 (1997), 511-513.

88. Cfr Jaume DE PUIG OLIVER, *La «Fascinatio lullistarum» de Nicolau Eimeric*. Edició i estudi, «ATCA» 3 (1984), 29-58; *Documents inèdits referents a Nicolau Eimeric i el lul·lisme*, «ATCA» 2 (1983), 319-346; *La «Incantatio studii Ilerdensis» de Nicolau Eimeric*, O. P. Edició i estudi, «ATCA» 15 (1996), 7-108; *El «Dialogus contra lullistas» de Nicolau Eimeric*, O. P. Edició i estudi, «ATCA» 19 (2000), 7-296; *La sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes, problemes*, ib., 297-388; *Notes sobre el manuscrit del Directorium inquisitorum de Nicolau Eimeric conservat a la Biblioteca de San Lorenzo del Escorial*, ib., 525-560; *El «Dialogus contra lullistas» de Nicolau Eimeric*. Edició i estudi, «ATCA» 19 (2000), 7-296; *El tractat «Confessio fidei christianae» de Nicolau Eimeric*, O. P. Edició i estudi, «ATCA» 25 (2006), 7-145.

dada *ex-professo* per Perarnau en *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric. Els fragments de l'ars amativa de Llull, en còpia autògrafa de l'inquisidor Eimeric integrats en les cent tesis antilul·lianes del seu Directorium inquisitorium*,⁸⁹ treball on l'autor assenyalava diverses irregularitats en les transcripcions que feia Eimeric de textos lul·lians, invalidant així llur inclusió en una llista de proposicions teològicament errònies com si aquestes fossin de Llull. Ja en el seu moment l'inquisidor Bernat Ermengol havia estudiat amb altres teòlegs alguns articles de l'*Art amativa* que Eimeric atribuïa a Llull, articles que si eren confrontats amb els textos originals de Llull no quadraven, i Perarnau publicava el document del rei en el qual donava força jurídica a les conclusions de la comissió Ermengol.⁹⁰

Darrerament molt ocupat en l'edició de les obres espirituals d'Arnau de Vilanova, fa l'efecte que Perarnau ja no treballa amb tant d'afany sobre Ramon Llull. Res no és menys cert. Però atès que les seves activitats lul·lianes d'última hora transcorren per camins poc ordinaris i, potser, en la seva major part restaran en un cert anonim, per ara caldrà saber esperar. Si la canonització de Llull avança i arriba a bon port, més d'un es posarà medalles, però en l'aspecte intel·lectual pocs hi hauran ajudat tant com Perarnau. I això representarà un tomb històric.

Durant els primers anys d'aquest tercer període, Miquel Batllori va publicar tres estudis remarcables sobre la biografia de Llull. El primer versava sobre *L'entrevista de Ramon Llull amb Ramon de Penyafort a Barcelona*,⁹¹ que Batllori emmarcava dins els esforços que ja havia fet sant Ramon per la conversió dels musulmans amb les armes de la persuasió i dins el record del que ja havia començat a Mallorca fra Miquel Bennàssar. El segon tocava la qüestió del martiri de Llull, enquesta rigorosament històrica que acabava amb resultat negatiu.⁹² El tercer comparava les dues edicions recents de la *Vita coetanea*, la de Baudouin de Gaiffier (1930) i la d'Hermògenes Harada (1980), n'evidenciava les diferències metodològiques, valorava les lectures millors de Harada respecte de Gaiffier, i insistia que algunes lectures d'aquest són preferibles a les de Harada.⁹³ Batllori fou també el curador del volum *Ramon Llull. Antologia Filosòfica*, editat per Ed. Laia el 1984; en la introducció ofería una síntesi sobre la filosofia lul·liana centrada en la metodologia artística, en la

89. «ATCA» 16 (1997), 7-129.

90. *El rei Joan I dona força legal a les còpies del dictamen de la comissió Ermengol sobre el llibre de Ramon Llull «Arbre de Filosofia d'Amor (Barcelona, Arxiu Reial {ACA}, Canc. r. 1892, f. 217v)»*, «ATCA» 28 (2009), 629-633.

91. «Cuadernos/Quaderns d'història econòmica de Catalunya» 21 (1980), 9-11.

92. *Un problema agiografico intorno a Ramon Llull (Raimundo Lullo): il martirio*, «Agiografia nell'Occidente cristiano, secoli XIII-XV», Roma 1980, 115-128.

93. *Sur l'édition de l'autobiographie de Raymond Lulle par le Père de Gaiffier*, «Analecta Bollandiana» 100 (1982), 683-689.

cosmologia, l'antropologia, la sociologia i l'estètica lul·lianes. Alguns anys més tard estudiaria les idees pedagògiques de Llull.⁹⁴

Al costat de Batllori, un altre jesuïta català, Eusebi Colomer, membre de l'IEC des del 1968, en *De la Edad Media al Renacimiento: Ramon Llull – Nicolás de Cusa – Juan Pico de la Mirandola*,⁹⁵ prosseguia la línia dels germans Carerras, inserint Llull en un corrent específic de la filosofia europea, el que va de l'afany de Llull per a posar en marxa l'Art universal, passant per la *docta ignorantia* del Cusà, a l'afany altra vegada universalitzador de Pic de la Mirandola. Al cap de poc publicava *De Ramon Llull a la moderna informàtica*,⁹⁶ estudi suggestiu, que va fer fortuna. Colomer va seguir puntualment els estudis lul·lians forans i va dedicar treballs al diàleg interreligiós en Ramon Llull⁹⁷ i a la comparació entre l'apologètica lul·liana i la de Ramon Martí.⁹⁸ Aquests i altres treballs seus sobre Llull van ésser refosos en *El pensament als Països catalans durant l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, IEC-PAM 1997, 14-31, 86-216, que es pot considerar el seu treball cabdal sobre història de la filosofia catalana.

A partir del anys vuitanta, els treballs que s'han editat en publicacions de l'IEC han reflectit força bé els interessos diversos en què s'han ramificat els estudis lul·lians. El «Raimundus Lullus Institut» de Freiburg ha estat el capdavanter indiscutible en l'estudi dels mss. de l'obra de Ramon Llull, i en les introduccions a l'edició de cada obra, els mss. pertinents han estat estudiats i buidats a través de la feina crítica, de manera que a hores d'ara qualsevol estudiós de Llull té molt aplanats els camins d'accés al seu pensament. Amb això, el projecte de Rubió s'ha de donar per acabat pel que fa als mss. d'obres en llatí. No és així pel que fa als mss. en català. Jesús Alturo i Perucho donava notícia d'*Un nou manuscrit (incomplet) del Libre de l'Orde de Cavalleria de Ramon Llull*,⁹⁹ i Albert Soler iniciava un cicle d'estudis sobre els mss. lul·lians més

94. *El Pensamiento pedagógico de Ramon Llull*, dins Bernabé BARTOLOMÉ MARTÍNEZ et alii, *Historia de la Educación en España y América. La educación en la Hispania antigua y medieval*, Madrid 1992, 345-370.

95. Barcelona, Herder 1975, 19-43.

96. «EL» 23 (1979), 113-135.

97. *Ramon Llull y su actitud frente al Islam y al Judaísmo: del diálogo a la polémica*, dins «Actas del V Congreso Internacional de Filosofía Medieval», I, Madrid 1979, 631-639; *El pensament ecumènic de Ramon Llull*, dins «Miscel·lània Ramon Aramon i Serra», III, Barcelona 1983, 61-60; *Die Vorgeschichte des Motivs von Frieden im Glauben bei Raimund Llull*, dins *Der Friede unter den Religionen nach Nikolaus von Kues*, «MFCG» 16 (1984), 82-112; *El pensament de Ramon Llull i els seus precedents històrics com expressió medieval de la relació fe-cultura*, dins «Fe i cultura en Ramon Llull», Mallorca 1986, 11-29; *Raimund Lullus Stellung zu den Andersgläubigen: Zwischen Zwie- und Streitgespräch*, dins *Religionsgespräche im Mittelalter*, Wolfenbüttel 1991, 217-236.

98. *Ramón Llull y Ramón Martí*, «EL» 28 (1988), 1-37; *La controversia islamo-judeo-cristiana en la obra apologética de Ramón Martí*, «Diálogo filosófico-religioso entre cristianismo, judaísmo e islamismo durante la Edad Media en la península ibérica», Brepols 1994, 229-257.

99. «ATCA» 7/8 (1988-1989), 223-240.

antics i llur ambient: *Els manuscrits lul·lians de Pere de Lletotges*,¹⁰⁰ *Estudi històric i codicològic dels manuscrits lul·lians copiats per Guillem Pagès (ca. 1274-1301)*,¹⁰¹ i *Els manuscrits lul·lians de primera generació*.¹⁰² Darrerament ha aparegut l'estudi de Massimo Marini, «*Sanctissimus mandavit responderi, ut tandem quiescat*», *sulle trace di alcuni manoscritti lulliani conservati a Roma*,¹⁰³ on intenta explicar la presència d'alguns manuscrits lul·lians a la ciutat eterna tenint en compte la història de cada biblioteca, la composició dels fons i les col·leccions, les preferències dels col·leccionistes i dels bibliotecaris, el resultat d'adquisicions discriminades o indiscriminades, els obsequis i altres circumstàncies contingents. El treball de Josep Hernando i Delgado, *Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*,¹⁰⁴ demostra que, en relació amb el segle anterior, en els arxius de Barcelona apareixen més lectors i més obres de Llull, amb la particularitat que la temàtica dels llibres és més àmplia, i això significa que la campanya eimericiana contra Llull va fracassar sorollosament.

També han estat objecte d'estudi alguns lul·listes històrics, com és ara Ramon Sibiuda († 1436),¹⁰⁵ Salvador Bové (1869-1915)¹⁰⁶ i Salvador Galmés.¹⁰⁷

Tanmateix, la major part dels estudis publicats per l'IEC en aquesta tercera etapa fan referència al pensament de Ramon Llull, explorat sobre el fonament dels pioners (els Carreras, els lul·listes forans), sobre la informació bibliogràfica acumulada i sobre la torrentada de títols publicats en les ROL. Cal remarcar, a més, que l'estudi de Llull es diversifica en totes direccions: *Amor carnal i amor espiritual en Ramon Llull*,¹⁰⁸ *Les respostes de Ramon Llull a l'ateisme medieval*,¹⁰⁹ *Ramon Llull i la càbala*,¹¹⁰ *Ramon Llull, els àngels, la teoria del*

100. «Llengua i Literatura» 5 (1992-1993), 447-470.

101. «ATCA» 25 (2006), 229-266.

102. «ER» 32 (2010), 179-214.

103. «ATCA» 30 (2011-2013), 483-525.

104. «ATCA» 25 (2006), 267-345.

105. Jaume DE PUIG I OLIVER, *Deu anys d'estudis sobre Ramon Sibiuda*, «ATCA» 1 (1982), 277-289; *Valoració crítica del pensament de Ramon Sibiuda al llarg del temps*, «ATCA» 9 (1990), 275-368; *Sobre el lul·lisme de Ramon Sibiuda*, «ATCA» 10 (1991), 225-260; *Els manuscrits del Liber Creaturarum de Ramon Sibiuda. Un inventari tothora obert*, ib., 303-319; *Complements a la valoració crítica del pensament de Ramon Sibiuda al llarg del temps*, ib., 358-390; *Inventari d'edicions sibiudianes*, «ATCA» 12 (1993), 330-355; *Les sources de la pensée philosophique de Ramon Sebond (Ramon Sibiuda)*, París, Champion 1994; *La filosofia de Ramon Sibiuda*, Barcelona, IEC 1997.

106. Lluís ROURERA I FARRÉ, *Escrips i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)*, Barcelona, IEC 1986 (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, 10), 123 p.

107. Misericòrdia ANGLÈS CERVELLÓ, *Salvador Galmés: una vida dedicada al lul·lisme*, «Pensament i filosofia a Catalunya. Vol. I: 1900-1923», 107-122.

108. Armand LLINARÈS, dins «Llengua i Literatura» 1 (1986), 9-29.

109. Joan TUSQUETS I TERRATS, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia» 2 (1988), 11-21.

110. Hermann GREIVE, dins «Calls» 3 (1988-1989), 75-82.

coneixement i el pensament modern,¹¹¹ *La figura S de l'Art lul·liana i el «Llibre de contemplació en Déu»*,¹¹² *Ars Angelica: la gnoseologia de Ramon Llull*,¹¹³ *Les definicions lul·lianes del ms. 11559 de la Biblioteca Nacional de Madrid*,¹¹⁴ *Entre la folie et les pleurs: la fonction de l'ironie lullienne dans le «Desconfort»*,¹¹⁵ *«Nisi credideritis non intelligetis»: Lectura d'Is. VII, 9 per Ramon Llull*,¹¹⁶ *Es pot ésser lul·lista avui dia? Reflexions entorn de Kurt Flasch, «El pensament filosòfic a l'Edat Mitjana»*,¹¹⁷ *Ramon Llull in his historical context*,¹¹⁸ *Lectura del primer llibre de lectura de la pedagogia catalana: aproximació a la «Doctrina pueril»*,¹¹⁹ *La inevitable presència dels clàssics: Llull i Leibniz en l'obra lògica de Manuel Sacristán*,¹²⁰ *Els Neologismes lul·lians: adaptació del lèxic a la metafísica o construcció d'una nova metafísica a partir de les modificacions lexicogràfiques?*,¹²¹ *Esbozo de una ética universal luliana*,¹²² *Actualitat de la teoria lul·liana dels correlatius connaturalis*.¹²³

Ha semblat oportú de remarcar de forma especial dues contribucions sobre el Ramon Llull «científic», aspecte en el qual l'IEC no havia fet pràcticament cap paper fins avui. Són dos treballs de dues autores apareguts en una obra que no té precedents a Catalunya, concebuda i coeditada per l'IEC i la Universitat de València, *La Ciència en la Història dels Països Catalans*, dirigida per Joan Vernet i Ramon Parés. El primer és el treball de Lola Badia, *La ciència a l'obra de Ramon Llull*,¹²⁴ capítol on són ordenats i sintetitzats els resultats de les recerques de Yates, Pring-Mill, Bonner, Ruiz Simon i altres. El resultat més cridaner de les recerques precedents, que continuaven l'estudi genètic de l'*Art* iniciat per Tomàs Carreras, consistia a mostrar que l'elaboració de l'*Art* lul·liana està íntimament lligada a determinats models cosmològics; aquelles i altres recerques també han permès de formular la llista de coneixements naturals bàsics que s'incorporen a l'*Art*. En el treball de Badia hi són especialment tractats els escrits de Llull sobre medicina i astronomia, i s'hi recu-

111. Carles LLINÀS, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia» 7 (1995), 178-187.

112. Josep Enric RUBIO I ALBARRACÍN, dins «Llengua i Literatura» 7 (1996), 61-89.

113. Carles LLINÀS I PUENTE, Barcelona, IEC 2000 (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, 26), 381 p.

114. Joan SANTANACH I PUJOL, dins «Llengua i Literatura» 12 (2001), 203-238.

115. Dominique DE COURCELLES, dins «ER» 24 (2002), 139-148.

116. Teresa SOLÀ I SIMON, dins «ATCA» 22 (2003), 579-595.

117. Josep BATALLA, dins «ATCA» 26 (2007), 619-635.

118. Josep M. RUIZ SIMON – Albert SOLER, dins «Catalan Historical Review» 1 (2008), 47-61 i 1195-209 (versió catalana).

119. Antoni J. COLOM I CAÑELLAS, dins «Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació» 13 (2009), 49-70.

120. Albert DOMINGO CURTO, dins «Actes del Primer Congrés Català de Filosofia», Barcelona 2011, 714-726.

121. Antoni BORDOY, dins *ib.*, 624-637.

122. Cilea DA SILVA DOURADO, dins *ib.*, 472-481.

123. Esteve JAULENT, dins *ib.*, 884-895.

124. *O. c.*, vol. I, València 2004, p. 403-442.

llen les dades de tipus matemàtic i tècnic esparses ací i allà en l'obra lul·liana, amb una anàlisi particular del *De arte electionis*, on Llull proposa un mètode de votació molt semblant al proposat per Condorcet el 1785, amb les implicacions matemàtiques que són del cas.

El segon treball és el de Michela Pereira, *Per una història de l'alquímia a la Catalunya medieval*,¹²⁵ on queda rebut una altra vegada que Llull fos alquimista, amb enumeració dels arguments lul·lians contra l'alquímia. Al mateix temps s'hi estudien els textos alquímics atribuïts a Llull i a Arnau de Vilanova, el *Testamentum* i el *Rosarius*, apogeu de l'alquímia catalana, la formació del corpus alquímic pseudolul·lià, i els testimonis manuscrits de referència. Finalment l'autora estudia la reacció contra l'alquímia i els alquimistes per part de Francesc Eiximenis i Nicolau Eimeric.

Tots aquests treballs, apareguts en publicacions de l'IEC i en la seva gran majoria no escrits per membres de l'IEC, només donen una idea molt pàl·lida dels múltiples interessos i direccions que caracteritzen el lul·lisme contemporani. I aquest, ja des dels temps de Littré-Hauréau, segueix essent un moviment incessantment vivificat des de fora. En aquest sentit, cal reconèixer que l'IEC, d'un cap a l'altre de la seva existència, no ha variat gaire el seu paper. Com a institució, l'IEC ha estat sensible als estímuls forans, n'ha pres nota i hi ha col·laborat, però no ha estat capdavanter de cap iniciativa lul·liana fonamental que hagi tingut continuïtat. En part, això no és pas dolent, si vol dir que els objectius de la recerca lul·liana han estat coberts per altri, i assenyaladament per investigadors que finalment han estat membres de l'IEC o que han fet les seves recerques abans i després de formar-ne part. Però, atesa la densitat del fenomen Llull, potser hauria estat congruent amb les finalitats de l'IEC una implicació institucional major en el seu estudi. El resultat és que fins avui l'IEC no pot presentar un projecte de recerca que l'hagi convertit en un punt de referència ineludible per a tots els estudiosos del lul·lisme. Salvant sempre, val a dir-ho, el catàleg de mss. lul·lians muniquesos de Perarnau¹²⁶ i l'esforç que des del 1982 ha fet «ATCA» per a mantenir al dia la bibliografia científica sobre Llull.

125. *Ib.*, 455-482.

126. Potser no s'ha subratllat prou que aquest catàleg fou redactat en continuïtat estricta amb els treballs emesos per l'equip Alòs-Rubió, i amb l'afany confessat que no es perdessin de vista les nobles ambicions de la primera generació de l'IEC, en part frustrades almenys per algunes de les raons que s'han insinuat abans. L'autor d'aquestes línies va tenir aquells anys relacions directes amb la família Rubió, just poc abans i en el moment de la mort del mestre, i és testimoni de la curiositat i el respecte mostrats per Perarnau pel *Nachlass* de Rubió. Les disposicions testamentàries d'aquest retardaven un cert temps el coneixement públic de la biblioteca familiar i de les carpetes amb notes i papers. Sembla que l'entrada d'aquest material a la BC és a les portes i, per tant, es pot pensar que aviat quedarà oberta una altra font per al coneixement de la vida intel·lectual catalana del principi del segle XX.

Deixant la qüestió tal com està, seríem profundament injustos si no valoràvem positivament l'esforç que va fer l'IEC en la seva primera etapa en l'aspecte bibliogràfic. Per als anys més negres de l'IEC, la tasca dels germans Carreras i Artau i de Miquel Batllori fou com un miracle. I des del 1975 és innegable que l'IEC s'ha obert de bat a bat a totes les recerques lul·lianes, amb una nòmina d'investigadors respectables i amb resultats innegablement falaguers.

Darrerament, al llindar del VII^è Centenari de la mort de Ramon Llull, l'IEC ha publicat el primer volum d'una obra que és cridada a representar un paper en els estudis lul·lians del futur, com a punt d'arribada de les recerques anteriors i com a punt de partida per a les ulteriors. Es tracta de l'obra de Pere Villalba, professor a la UAB i editor de l'*Arbor Scientiae* a les ROL, intitulada *Ramon Llull: Vida i obres. Vol. 1: Anys 1232-1287/1288. Obres 1-37*. Aquesta obra ha estat patrocinada per la «Elsa Peretti Foundation», i ha arribat a l'IEC gràcies als bons oficis d'Alessandro Tessari, professor a Pàdua i diputat estat italià, ferventment interessat en la significació cultural i política per al món d'avui de la figura de Ramon Llull. L'obra tindrà tres volums i analitza cada pas de la vida de Llull i cadascuna de les obres de Llull, a mesura que Llull les va escrivint, en successió diacrònica. Des del primer moment que l'IEC va saber l'existència d'aquesta obra, a través del secretari científic, Ricard Guerrero, l'IEC s'hi va interessar, fins al punt de subscriure un conveni amb la «Elsa Peretti Foundation» per a l'edició i la difusió de l'obra. No cal dir que l'elaboració de la maqueta del primer volum va representar un treball formidable, per dificultats tècniques i per la complexitat d'un text que es mou entre figures, taules, esquemes i requadres. La publicació és tant recent (juliol 2015) que encara no ha estat factible fer-se càrrec del seu pes. Sí que és clara, i molt, la seva ambició. El primer volum té mil pàgines, és pulcrament editat, amb diverses tintes, il·lustracions profuses i làmines, i amb una imitació de les figures rotatòries que va inventar Llull per a fer funcionar la seva *Art*. La bibliografia que s'hi recull és exhaustiva i la informació sobre el medi històric on viu i treballa Ramon Llull és molt ampla —de fet, inusual fins ara. L'obra vol ésser un llibre de referència, en el sentit que pretén donar tota la informació coneguda avui sobre qualsevol aspecte biobibliogràfic a propòsit de Llull; vol ésser una obra introductòria bàsica per al coneixement avançat de l'obra i el pensament lul·lians; i espera obrir una etapa nova en aquests estudis, gràcies a l'anàlisi meticulosa de cada obra de Llull. Com que aquesta anàlisi no defuig la comparació de les idees lul·lianes sobre determinades qüestions amb les idees que en té la ciència d'avui, l'obra de Pere Villalba també ofereix un punt d'ancoratge sòlid al lector modern, el qual pot així mesurar la distància que el separa del temps de Llull en determinats aspectes i la poca o nul·la separació que hi té en d'altres. Com marcarà l'IEC dels anys a venir la publicació d'aquests tres volums de Pere Villalba, que volen ésser un monument intel·lectual a Ramon Llull, és el secret del futur.

Uns altres hauran de mesurar la iniciativa emmarcant-la en el conjunt dels esforços que l'IEC i els seus membres han dedicat a Llull des de fa un segle. Per la nostra banda, gosem esperar que una obra tan ambiciosa tingui la virtut d'esperonar la recerca lul·liana de l'IEC i també la dels altres, la que vindrà de fora, posat que tot hagi d'anar bé.